

KULTÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Eudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Klára Bu-
zássyová, Ján Findra, Gejza
Horák, Ján Horecký, Ján Kača-
la, František Kočíš, Ivan Masár,
Ján Oravec, Matej Považaj,
Jozef Ružička, Anna Rýzková,
Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepka 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 16 — ČÍSLO 1

OBSAH

KRAJČOVIČ, R.: Slovenčina v ob- dobí uhorského humanizmu . . .	3
RÍSOVÁ, E.: O socialistickej ja- zykovej kultúre v NDR . . .	9
MICHEL, G.: Jazyková kultúra a jazyková estetika . . .	10
HORECKÝ, J.: Výkladové postu- py v učebnici	16

Rozličnosti

Význam a používanie spojenia <i>hlavné mesto</i> . L. Dvonč . . .	21
Glac — glacký. J. Šikra . . .	23
Povera o lezúňovi. J. Ružič- ka	24

Správy a posudky

XVII. letný seminár sloven- ského jazyka a kultúry Stu- dia Academica Slovaca. M. Fazekašová	25
Konferencia o štylistike textu na Zemplínskej šírave. D. Augustinská	27
Pripomienky k sprievodcovi návštevníka koncertov. I. Ma- sár	28

Spytovali ste sa

Tento skromný {, ale} statočný súdrh. G. Horák	31
---	----

KUL TÚRA SLOVA

1982

ROČNÍK 16

ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TERMINOLÓGIU • ORGÁN
JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

KUL TÚRA SLOVA

Časopis

pre jazykovú

kultúru

a terminológiu

Orgán

Jazykovedného ústavu

Ľudovíta Štúra

SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Ján Kačala, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Doc. PhDr. Eugénia Bajzíkova,
CSc., PhDr. Klára Buzássyová,
CSc., doc. PhDr. Ján Findra,
CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.,
PhDr. Ján Kačala, CSc., PhDr.
František Kočíš, CSc., PhDr.
Ivan Masár, prof. PhDr. Ján O-
ravec, DrSc., Matej Považaj,
prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc.,
člen korešpondent SAV, PhDr.
Anna Rýzková, CSc., PhDr. Ján
Sabol, CSc., PhDr. Elena Smieš-
ková

REDAKCIA

Bratislava, Nálepka 26

Kultúra slova, 16, 1982, č. 1

KUL TÚRA SLOVA

Slovenčina v období uhorského humanizmu

Kapitoly z dejín jazykovej kultúry (5)

RUDOLF KRAJČOVIČ

O humanizme v Uhorsku sa dlho tradovalo, že bolo to obdobie pestovania latinčiny, ktoré súviselo s návratmi k antike, k jej literárnym a iným umeleckým skvostom. Dnes o ňom vieme už viac. Vieme, že bolo to obdobie duchovnej revolty v mene človeka proti stredovekej scholastike a že táto revolta mala svoj dialektický pendant v rozporoch európskeho i uhorského feudalizmu, ktoré súviseli s tým, že človek si osvojil nové formy výroby i dobývania prírody, že mu začali slúžiť mestá, v nich remeslá, obchod, nová osveta atď. Slovom, bolo to obdobie stretania starého s novým sprevádzané triednymi zápasmi, vzburami baníckej chudoby a nevoľníkov, pochopiteľne, s tvrdou odvetou majiteľa i zemepána (napr. J. Dóžu upálili na žeravom tróne). A keďže uhorskí feudáli, baróni a preláti ešte ani v 16. stor. nevedeli alebo nechceli pochopiť práve to nové, dejiny ich kráľovstvu pridali čosi navyše: prehratú bitku pri Moháči (roku 1520) a po nej tvrdé údery tureckého meča...

Takto bezmála poltisícročné feudálne Uhorsko sa stalo prostredím [v čase od konca 15. stor. do začiatku 17. stor.], ktoré neposkytovalo živnú pôdu európskemu humanizmu v jeho čistej revoltujúcej podobe. Stal sa tu z neho variant, ktorý sa od pôvodného humanizmu odlišoval predovšetkým tým, že bol menej pribojný. Ale iný ani nemohol byť. Veď pri riešení otázok, ktoré v mene humanizmu v Uhorsku nastoľovali, hlavné slovo naďalej ostalo teológii. Univerzity, ktoré sa v uhorskom kráľovstve zakladali už krátko pred humanizmom (napr. v Pátkostolí)

i v dobe humanizmu (napr. v Bratislave), namiesto rozkvetu čakal predčasný zánik. A namiesto zákonov, ktoré v mene ideí humanizmu mali zaručovať dôstojnosť človeka, vládnuca trieda v Uhorsku ponúkla len ponižujúce Tripartitum. Pravda, uhorský humanizmus mal aj svoje pozitíva. Naporúdzli sú svedectvá, že mnohí uhorskí (t. j. aj slovenskí) humanisti neváhali ísť za vzdelaním ďaleko od vlasti (študovali na univerzite v Prahe, Viedni, Krakove a inde) a potom viacerí z nich s úspechom rozvíjali súveké vedné odbory alebo v školách menili myšlienky humanizmu na skutočnosť. Ba poruke sú aj svedectvá, že tí odvážnejší sa nebáli odkryť pozlátený závoj, ktorý pred svetom zahaloval zastarávajúce domáce feudálne poriadky. No pre nás má osobitný význam to, že v tomto čase sa aj v hornom Uhorsku stačila zakoreniť známa humanistická myšlienka, podporovaná reformáciou, o užitočnosti pestovať popri latinčine aj živé domáce reči.

Toto pozitívum uhorského humanizmu životodarne ovplyvnilo aj kultúrne dejiny našej reči. Stimuly na jej kultivovanie v tomto čase boli bezprostrednejšie a bohatšie. Vo vzdelaneckých kruhoch takýmto stimulom bola napríklad symbióza domácej kultúrnej reči v hovorenej podobe s vyspelými jazykmi v súdobej Európe. U nás takým jazykom bola najmä latinčina a čeština.

Latinčina sa v tomto období chápala ako žijúci a „vraviaci“ posol antiky. Vzdelanosť a usilovnosť jej pestovateľov i ostatných používateľov, jej univerzálnosť, normatívna a štýlová kultúra, rytmika v zvukovej realizácii (v nej sa pestovala v mene hesla „pietas et eloquencia“), to všetko tvorilo sugestívne jazykové prostredie, ktoré mohlo len pozitívne ovplyvniť každú inú reč. Vo funkčnom využívaní latinčiny sa odrážala triedna a spoločenská realita súvekeho feudálneho Uhorska. Ovládali ju vysoké kráľovské úrady (kancelárie, súdy atď.), vysoký a stredný klérus, ale na dlhý čas sa stala aj tlmočníkom súvekej filozofie, vedy, práva, vládla v školách bez ohľadu na konfesie atď. Dôležité bolo, že sa latinčina stala aj nástrojom literárnej tvorby zameranej na hospodárske, spoločenské a kultúrne reálie v slovenskom prostredí (taká bola napr. poézia M. Rakovského). Tento latinsko-slovenský kontakt totiž aktivizoval vedomie domáceho jazyka a tak nepriamo odkrýval jeho komunikatívne hodnoty. No so zreteľom na pomery na Slovensku obzvlášť bolo dôležité, že latinčinu ovládali aj vzdelaní honoráti domáceho pôvodu (vidiecki kňazi, kantori, edukátori, notári, pisári, hospodárski správcovia atď.), ktorých jazykový latinsko-slovenský paralelizmus učila škola, a ďalej v ňom zotrvať, resp. ho zdokonaľovať nútila prax v poslovenčených mestách a na slovenskom vidieku. Im patrí zásluha, že živý latinsko-slovenský paralelizmus (bilingvizmus) dostáva v druhej polovici 16. stor. písanú podobu. Aby sme mali aspoň predstavu o takýchto textoch, uvedieme časť jedného z nich z knihy

mesta Jelšavy. Tu sa roku 1567 zapísalo: *Assignatio rerum argentearum ac aliarum mobiliū prememorati Laurentii Fabri, civis ac inhabitatoris oppidi istius Jolsswa 1567 ... Sequitur itaque ordo rerum argentearum lingua Sclauonica: Primo. Bielie fletterky. Menssie fletterky pozlatiste. Zase menssie fletterky pozlatiste. Sponky na plast. Dwe bonbissky. Try prstene. Dwe ihly. Maliczke sponczisky, ktorie strieberne weczy waho vezinili cztiwertt iednu y try luothy bes poldruha nehezika. Daley. Parta zlata. Hodwabny pas ... Actum die 2. Aprilis atd.* Ako vidieť, text má dobe zodpovedajúcu komunikatívnu i kompozičnú kultúru. Úvodná informácia adresovaná vyššej inštancii je napísaná po latinsky, vecná informácia určená pre slovenského občana mesta je napísaná v jemnú zrozumiteľnej reči — v slovenčine. Pochopiteľne, doložené sú aj texty napísané v domácom jazyku bez latinského sprievodného textu.

Čeština, rozumie sa vo svojej súvekej písanej forme, bola ďalším jazykom, ktorý v období humanizmu v Uhorsku posilňoval tendenciu k písanej realizácii našej reči. Kvôli úplnosti treba uviesť, že čeština na Slovensko prenikla už pred obdobím humanizmu (v pastoračnej sfére bola známa už v 14. stor.) a používala sa u nás aj po ňom. Pravda, vývin češtiny na Slovensku nepredstavoval ideálnu kontinuálnu líniu, ba ani ideálnu štruktúrnú jednotu. Jej vývin u nás skôr predstavuje relatívne závislé etapy, ktorým osobitosti vtlačali rozličné dobové hospodársko-spoločenské, kultúrne i konfesijné faktory v hornom Uhorsku. V našich úvahách rozoznávame tri také obdobia: staršie obdobie do začiatku 17. stor., novšie obdobie do konca druhej tretiny 18. stor. a obrodenecké obdobie do polovice 19. stor. V tejto kapitole nás zaujíma staršie obdobie, pretože sa zhruba kryje s obdobím humanizmu v Uhorsku. Z toho, čo sa o češtine na Slovensku v tomto období napísalo, najpevnejšia sa nám zdá konštatácia, že české písané slovo sa v tomto čase v pomere k živej kultúrnej slovenčine chápalo ako jej kultúrny písaný pendant, ktorý sa súčasne pokladal za vonkajší prejav životaschopnosti a kultúrnosti slovenskej etnicity. No tento vzťah medzi súvekou slovenčinou a češtinou skrýval v sebe dialektické napätie. Český písaný prejav totiž svojou zrozumiteľnou komunikatívnou kultúrou pozitívne ovplyvňoval vedomie slovenskej národnostnej spolupatričnosti a tým sa zároveň pričiňoval o zintenzívnenie v humanizme beztak živej tendencie tvoriť písané prejavy v domácej reči. Fakty ukazujú, že dejiny pri zmiernovaní tohto napätia boli priaznivé našej reči. Už sme spomenuli, že súvislé písané prejavy v slovenčine sa objavili najmä v druhej polovici 16. stor., t. j. ešte v období humanizmu u nás (viac o tom ďalej). Pravda, čeština bola slovenčine blízka aj svojou štruktúrou. A to zasa umožňovalo slovenskému znalcovi písma češtinu uvedomene alebo neuvedomene modifikovať prostriedkami materinskej reči, resp. pri tvorbe domáceho textu využiť niektoré jej pro-

striedky. A tak už z obdobia humanizmu (z 15.—16. stor.) sú známe české slovakizované texty v pomerne širokom okruhu žánrov (napr. zápisy v mestských knihách, pastoračné texty, historické spevy a piesne a i.). Niekedy takéto slovakizmy najmä v beletristických textoch dotvárajú kolorit domáceho prostredia alebo ho evokujú. Napríklad v historickej piesňovej skladbe o niektorých zámkoch (o Modrom Kameni, Divíne a Zvolene) z roku 1596 sú strofy: *Nečekejte vy zvolenských pánov / nebo jest tam výborných junákov / po jednom vybraných pacholkov / / drábů, havírů, sedláků / i také výborných Nemců / Slováků, také Slezáků...* Pravda, doložené sú aj súvislé písané prejavy v slovenčine s menším neorganickým výskytom českých prvkov. Ale tieto texty radíme už medzi produkty kultivácie našej reči.

V niektorých mestách s nemeckým školstvom (napr. v Trnave, Banskej Štiavnici) sa slovenčina v písanej podobe kultivovala aj popri nemčine.¹

V období humanizmu u nás z foriem rečovej kultivácie aj naďalej veľký význam mala forma tvorivej aktivizácie prostriedkov našej reči. Ba tým, že doba jej ponúka možnosť realizovať sa v písanom prejave, tento význam sa ešte zväčšil. Zdokonalila sa aj štruktúra ohnisk a prostredí rečovej kultivácie. Vďaka rozvoju školstva v mestách i na vidieku vznikla nová forma rečovej kultivácie — forma inštitučná. No osobitné miesto doba humanizmu prisúdila vzdelaneckému prostrediu. S ním sa zbližilo mestské prostredie i prostredie strednej a nižšej šľachty, pretože v nich pôsobili domáci honoráti približne rovnakej vdelanosti ako honoráti vo vzdelaneckých kruhoch, resp. v cirkevných nižších službách. A napokon so vzdelaneckým prostredím sa do užšieho kontaktu dostalo aj ľudové prostredie, takže v období humanizmu u nás možno hovoriť už len o jeho relatívnej samostatnosti.

V ľudovom prostredí v období humanizmu sa naša reč naďalej tvorivo aktualizovala modifikovaním tradičných folklórnych prejavov (obradových, kalendárnych, rodinných atď.), najmä však tvorbou ľudovej prózy a poézie (rozprávky, povesti, piesne, balady a pod.), resp. modifikovaním starších produktov. Krátko po valašskej kolonizácii tento ľudový fond začali obohacovať folklórne útvary s výraznejšími pastierskymi motívmi. Žiaľ, záznamy ľudových slovesných útvarov nie sú

¹ Viac o uhorskom humanizme v zborníku *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.—16. stor.* Red. L. Holotík a A. Vantuch. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 508 s. — Z novších prác o jazykovej problematike upozorníme aspoň na štúdiu I. Kotuliča *O formovaní kultúrneho jazyka slovenskej národnosti*. Jazykovedné štúdie, 19, 1968, s. 134—149 a na knihu J. Doruľa *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava, Veda 1977. 135 s. — Text z historickej piesňovej tvorby je z knihy *Historické spevy a piesne*. Pripravil R. Brtáň. Bratislava, Tatran 1978. 247 s.

nateraz známe ani z obdobia humanizmu. No zo spišského kódexu z druhej polovice 15. stor. (ide o kódex Jána Gerhardiho) sa dozvedáme, že bola to už tvorba rozsiahla, tematicky i žánrovo značne pestrá. V kódexe sa napríklad spomínajú *fabulae fictae*, t. j. rozprávky, povesti, piesne, a *historiae fictae*, t. j. vymyslené historky (povesti o zvieratách, vtákoch a pod.). Ale dôležitejšie bolo, že v období humanizmu sa ľudové prostredie zbližilo so vzdelaneckým prostredím. Toto zbliženie znamenalo obohatenie ľudovej slovesnosti o nové podnety, témy i stvárňovacie postupy. Zdrojom týchto novôt bola hlavne antická literatúra. Z tohto zbliženia najviac získal relatívne mladší žáner ľudovej slovesnosti — príslovia, porekadlá, povrávky, ale aj hádanky, krátke veselé príhody a pod. Napríklad antický pôvod majú také známe príslovia, ako sú *Aká práca, taká pláca; Čo sa vlečie, neutečie; Mýliť sa je ľudské* a prirodzene aj ďalšie. O tom, že tieto ľudové či zľudovené výrazové skratky pripomínali pravdy zakotvené v pozemskom živote, svedčí to, že cirkevná vrchnosť v 16. stor. proti nim vystúpila a že po tomto zásahu do „reprezentatívneho“ (čiže cirkvou cenzurovaného) kódexu prísloví a porekadiel z roku 1575 sa z nich dostalo len málo. Ale v súvekom slovenskom ľudovom i vzdelaneckom prostredí takéto slovesné útvary žili ďalej. Vďaka záznamu *Nikomu pečzeny holub do ust neuletj* v jednom slovníčku z roku 1628 vieme, že tieto útvary formou ani obsahom sa od podobných dnešných útvarov veľmi neodlišovali.² Mali podobu výrazovej skratky a ich obsahom bolo zrunko zovšeobecnenej múdrosti alebo pravdy.

Domáce vzdelanecké prostredie, ktoré v období humanizmu u nás reprezentovali vzdelaní honoráti domáceho pôvodu v mestských úradoch, vo vidieckych panských kúriách, v nižších službách cirkvi a pod., prezentovalo sa kultivovaním domáceho jazyka nielen v jeho ústnej podobe, ale už aj formou tvorby písaných prejavov. K tradičným formám našej písanej reči v jej ústnej podobe v tomto prostredí v dobe humanizmu u nás pribudlo najmä parafrázované prekladanie rozličných latinských náučných textov (exempli, legend a pod.), prísloví, porekadiel atď., z ktorých mnohé zľudovali. Ale o tom už bola reč. Najdôležitejšia kultivačná činnosť v tomto prostredí bola spojená s tvorbou písaných prejavov v domácom jazyku. Písaný prejav tak ako dnes i v minulosti predstavoval istú kultúrnu a vzdelanostnú reprezentáciu, a preto vyžadoval väčšiu sústredenosť pri výbere jazykových i štylistických prostriedkov, vyžadoval brať ohľad na dobové kompozičné postupy atď. Ba v období humanizmu bolo treba prihliadať aj na vy-

² K folklórnemu prejavu tohto druhu viac A. Melicherčík v úvode knihy A. P. Záturský: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Bratislava, Tatran 1975. 760 s. — K dokladu v slovníčku M. Hayeková: Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945. Bratislava, Univerzita Komenského 1979. 254 s.

spelé jazykové prostredie a na mnohé mimojazykové faktory (na spoločenskú príslušnosť adresáta a pod.). Zo vzdelaneckého mestského prostredia sa zachovali v domácom jazyku najmä texty administratívno-právnej povahy (záznamy o majetkových pomeroch mešťanov, o obchode, pôžičkách atď.). Napríklad roku 1565 do tzv. pereckej knihy mesta Trnavy sa zapísalo: *Item, tu stredu po obetowanj panny Marie kupyl Guryk, masarsky towaryss, od Koczwarowich dieczy neb synow, totiž od Myklossa a od Jana jednu sstwrtt wynohradu gmenem Klyn na Ružiene hore za dva konie a za f 35, d 50; susedy tomu wynohradu...* Zo vzdelaneckého prostredia strednej a nižšej šľachty z mladšieho obdobia humanizmu sa v domácom jazyku zachovala korešpondencia, testamenty, inventáre a pod. Napríklad notár jedno z posledných želaní Jána Parížovského z Liptova pred rokom 1564 zapísal takto: *Item, koniec platna czo na obrusy, polowyczu panne Julianne a druhu polowyczu panne Barbore. Item koniec platna czo tku, to pane Julianne samey a gine biele ssaty czo su, to wszczko geg...* List zemepána Juraja Šemšeja bardejovského richtárovi z roku 1577 sa začína takto: *Poklonyenye, sscescye y zdrowye zadam wassey myloscy, myly panye sused, na/dluchye czasy, nycz ynaczey, ness yak sam sebe etc. — Zrozumel sem, myly panye sused* (v orig. *sudsed*), *z/wassecho lystu, co/scye my vassa mylosc pysaly, azby muoy poddany wassemv poddanemu byl dluzen, na/ymeno Zatt Krystofowy...*³ Nemôže byť pochýb o tom, že v uvedených textoch (rozumie sa aj v ďalších zachovaných textoch) sa uplatňuje naša reč vo svojej dobovej štruktúrnej kompaktnosti, pravda, v krajových variantoch. Odpoveď na otázku, či to nebol len záblesk priaznivej doby, môžeme dať len v ďalších kapitolách, v ktorých sústredíme pozornosť na kultivovanie našej reči v nasledujúcich storočiach.

Nové prostredie kultivovania našej reči, ktoré sme nazvali inštitučné, v období humanizmu sa u nás obmedzovalo hlavne na súveké školstvo. Pravda, v tomto čase v centre záujmu bolo vyučovanie latinčiny, no sú poruke dôkazy, že najmä v nižších školách v zmysle humanistických myšlienok sa venovala pozornosť aj materinskému jazyku iste s úmyslom čo najskôr a najlepšie ovládať latinčinu. Napríklad známe *Pravidlá riadenia trnavskej školy* z roku 1558 prikazujú, aby v službách školy boli „dvaja učení magistri, jeden Slovák, druhý Nemec...“. Z jednej žiadosti o miesto kantora z roku 1549 sa dozvedáme, že slo-

³ Texty sú zo zborníka Jazykovedné štúdie, 6, 1961, s. 47, 179, 233 [v štúdiách R. Krajčoviča, J. Doruľa a F. Sedláka], text z Jelšavy z knihy D. Lehotská — J. Orlovský: Najstaršia Jelšavská mestská kniha 1566—1710. Martin, Osveta 1976. 480 + 8 s. — Texty sme porovnali s fotokópiami a podľa nich upravili [fotokópie sú publikované v knihe R. Krajčoviča: Svedectvo dejín o slovenčine. 2. vyd. Martin, Matica slovenská 1980. 268 s.).

venská reč sa učila aj v Banskej Štiavnici. Z východného Slovenska zasa vzbudzuje obdiv pokus Lukáša Fabiana Popradského uplatniť vo svojej učebnici z roku 1573 princíp vyučovania latinčiny na základe materinského jazyka.⁴ A napokon domáceho školského prostredia sa týka aj prvá doteraz známa výzva i kritika na adresu Slovákov vo veci kultivovania vlastnej reči z roku 1603 (*...sed ad exercitationem et culturam ipsorum idiomatis invito...*) z pera známeho slovenského humanistu Vavrinca Benedikta z Nedožier.

V súhrne môžeme povedať, že obdobie humanizmu na vývin našej reči malo životodarný vplyv. Širšie sa otvorili brány, ktorými viedla cesta k jej cieľavedomejšiemu kultivovaniu. Mohlo sa vykročiť. Ale Slovensko čakali ťažké časy, lebo turecký dobyvateľ práve uprostred tejto žičlivej doby dorazil k jeho južnej hranici...

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

O socialistickej jazykovej kultúre v NDR

EVA RISOVÁ

Vedecký časopis Univerzity Ernsta Moritza Arndta v Greifswalde priniesol vo štvrtom čísle 25. ročníka, venovanom spoločenským vedám a jazykovede, súbor príspevkov z kolokvia o socialistickej jazykovej kultúre v Nemeckej demokratickej republike, o jej chápaní a úlohách. Kolokvium bolo usporiadané pri príležitosti 27. výročia vzniku NDR.

V úvodnom príspevku W. Spiewok vytýčil tri hlavné ciele tohto kolokvia:

1. Aby sa kolokvium pokladalo za fórum teoretického stretania, ale aj teoretického pochopenia ústrednej a globálnej jazykovednej úlohy.
2. Aby prispelo k zreteľnému upevneniu hlavných úloh, k cieľupriemeranému a efektívne zameranému koordinovaniu pri riešení týchto úloh a ku skorému uvedeniu pracovných výsledkov do praxe, ďalej aby prostredníctvom zástupcov iných vedeckých disciplín — estetiky, slavistiky a anglistiky zabezpečilo interdisciplinárnu spoluprácu pri komplexných témach.

⁴ K dejinám školstva u nás najnovšie J. Mátej a kolektív: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976. 502 + 37 s. — Iná použitá literatúra je v kapitole 4.

3. Aby sa kolokvium stalo fórom podnetných myšlienok a výmeny skúseností. To má zabezpečiť práve náplň príspevkov rozličného zacielenia: Metódy a výsledky praktickej roboty, ktorej cieľom je dosiahnuť rovnaký výsledok, sa majú stať stimulom nových myšlienok alebo možných riešení.

V zborníku je uverejnených 25 príspevkov s veľmi pestrú tematikou. Rozoberajú sa v nich otázky jazykovej kultúry z rozličných teoretických aspektov. Rieši sa v nich napr. otázka chápania pojmu *jazyková kultúra*, vzťah socialistickej jazykovej kultúry a marxisticko-leninskej jazykovedy, teoretické a praktické otázky jazykovej kultúry v športovom spravodajstve, v odborných textoch, v oblasti materiálnej produkcie, otázka jazykovej kultúry učiteľa, vzťah jazykovej kultúry a jazykovej estetiky, jazykovej kultúry a gramatiky, vzájomný pomer pestovania jazyka a jazykovej kritiky, problémy socialistickej jazykovej kultúry a jej uplatnenie vo vyučovaní štylistiky atď.

Do tohto čísla Kultúry slova sme vybrali článok G. Michela *Jazyková kultúra a jazyková estetika*.

Jazyková kultúra a jazyková estetika

GEORG MICHEL

Tak ako pojem *kultúra* vo všeobecnosti aj špeciálnejší pojem *jazyková kultúra* zahŕňa estetický aspekt, a tak je opodstatnené položiť otázku vzťahu jazykovedy a estetiky so zreteľom na jazyk. Táto otázka nie je nová. Nájdeme ju u Humboldta, Croceho, Vosslera, Ballyho, Mukařovského, Jakobsona a mnohých iných. V minulosti sa ňou zaoberali predovšetkým z hľadísk špeciálnejších vzťahov jazykovedy a poetiky. Odpovede boli rozličné, zhruba možno zistiť tri tendencie:

1. Na poetické sa hľadí ako na osobitný prípad vnútri lingvistikého. Extrémne formulované stanovisko je vyjadrené v téze: „Preto básnictvo leží vnútri vlastnej oblasti lingvistiky.“¹ Tendencie podobného druhu sa ukazujú u pražských štrukturalistov, najmä u Mukařovského a Jakobsona — pravda, podstatne hlbšie, a nie vyhrótené —, ako aj v tradícii ženevskej školy.

2. Poetické sa opiera o lingvistické, odvodzuje sa z neho, ale jazyková a poetická „kompetencia“ sú podstatne rozdielne. Tak u M.

¹ SAPORTA, S.: Die Bedeutung der Linguistik beim Studium der literatur. In: Literaturwissenschaft und Linguistik, Ergebnisse und Perspektiven. Ed. J. Ihwe. Frankfurt/M. 1971. II. 2. 328 s.

Bierwischa zákonitosti poetiky „operujú na jazykových štruktúrach, ale samy sú mimojazykové, poetické štruktúry sú vraj možné len na základe jazykových primárnych štruktúr.“² Tento postoj je v zrejmom protiklade s koncepciou G. Lerchnera, podľa ktorej dvojaké kódovanie poetického textu nie je určené primárne lingvisticky a sekundárne poeticky, ale naopak — primárne prostredníctvom jazykového systému.³

3. Celý jazyk, všetky jazykové skutočnosti sa interpretujú ako výraz všeobecného poetického princípu v jazyku. Takto chápe W. v. Humboldt jazyk z rozličných hľadísk ako „umenie“.⁴ Sledujúc túto vyhrotenú líniu, došli B. Croce a K. Vossler k svojmu „jazykovému estetizmu“. U Vosslera čítame: „Jazyková myšlienka je v podstate básnická myšlienka, jazyková pravda je umelecká pravda, je významuplná krása“.⁵ V ostatnom čase nachádzame tento postoj aj u E. Coseria v jeho Tézach k téme jazyk a básnenie: „... básnická reč mu nie je ako jeden jazykový úzus medzi inými, ale ako jazyk vôbec, ako realizácia všetkých jazykových možností, ako obnovenie plnej funkčnosti jazyka.“⁶

Tento prehľad zjednodušuje problematiku vzájomného vzťahu lingvistiky a poetiky, o ktorom sa z rozličných hľadísk diskutovalo v minulosti aj v prítomnosti. Treba však zdôrazniť, že také základné postoje, ako som ich tu v hrubom rozdelení vymenoval, sú relevantné aj pre zahrnutie estetických hodnotení do skúmania jazyka.

Ďalej si však treba ešte raz položiť otázku: Je vzťah lingvistiky a poetiky, z ktorého so vychádza v mnohých prácach, totožný so vzťahom lingvistiky a estetiky? Treba pojem estetické obmedziť na pojem poetické? Sú v odbornej literatúre používané označenia „poetická funkcia“ a „estetická funkcia“ jazyka synonymné?

V mnohých publikáciách to tak naozaj je. Podporuje sa to medzliným aj tým, že jednotliví predstavitelia estetiky čiastočne sami — predovšetkým takí reprezentanti ako G. F. W. Hegel v 19. a G. Lukács v 20.

² BIERWISCH, M.: Poetik und Linguistik. In: Mathematik und Dichtung. Ed. H. Kreuzer a R. Gunzenhäuser. München 1965, s. 55—58.

³ LERCHNER, G., WERNER, H. G.: Probleme der semantischen Analyse eines poetischen Textes. In: Weimarer Beiträge. 10/1975, s. 103.

⁴ Porov. HUMBOLDT, v. W.: Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Berlin 1836. CXIX. — Pozri aj R. P. TROFIMOVA: Wilhelm Humboldt und seine Lehre von der ästhetischen Wirkung der Sprache. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 8/1972, s. 1044 n.

⁵ VOSSLER, K.: Grammatik und Sprachgeschichte oder das Verhältnis von „richtig“ und „wahr“ in der Sprachwissenschaft. Logos, I, 1910/11, s. 91.

⁶ COSERIU, E.: Thesen zum Thema „Sprache und Dichtung“. In: Beiträge zur Textlinguistik. Ed. W. D. Stempel. München 1971, s. 184.

storočí — obmedzujú predmet estetiky prijateľným spôsobom na teóriu umenia. Ohraničenie estetického na umelecké neplatí, pravda, pre celé dejiny estetiky, najmä nie pre marxistickú estetiku. „Súčasná marxistická literatúra o estetike poukazuje na to, že by bolo chybou obmedziť predmet estetiky na zákony umenia alebo na podstatu krásneho... estetický vzťah človeka k okolitému svetu nie je zúžený na sféru umenia, ale zahŕňa aj prírodu, prácu a každodenné medziľudské vzťahy.“⁷

Ak vychádzame z tejto bázy, základným postulátom je pre nás uplatňovať pojem *estetické* v plnom rozsahu aj na mimobásnické používanie jazyka. Pritom by som chcel zdôrazniť, že špecifiku estetických aspektov pozorovania jazyka nemožno vyčerpať skúmaním jazyka, poukazovaním na expresívne výrazové prostriedky jestvujúce v jazykovom systéme alebo podmienené kontextom (na odklon od normy, na negramatické konštrukcie, konotatívne významy, štylistické figúry, jazykové inovácie atď.) a ich porovnávaním s normatívnym, neexpresívnym, štylisticky nepríznakovým a konvenčným výrazovým variantom. Ale práve toto chápanie je dnes rozšírené a v buržoáznej literatúre priam zdôraznené. Poetické a estetické sa redukuje na expresívne. A. Klopfer z NSR dospel k takejto formulácii: Niet nijakého podstatného rozdielu medzi básníctvom a nebásníctvom; naopak, v súčasnosti treba konštatovať, že poetické a všeobecné estetické postupy a inovácie literatúry zväčša čo najkratšou cestou a obídením širokej literárnej recepcie sa dostávajú do reklám a iných obchodných textov — pritom celkom odhliadame od literárnosti politických prejavov, informačných časopisov a novín. Z čisto kvantitatívneho hľadiska poetické v rozsiahlej oblasti masovej komunikácie je oveľa menej zastúpené ako v básníctve.⁸

Tu sa kladie na jednu rovinu poetická, estetická a jazyková originalita. Klopfer sa pritom opiera o prominentných predchodcov. Podľa názorov pražskej školy z 20. a 30. rokov a myšlienok rozvíjaných v súčasnosti spočíva poetická funkcia jazyka v tom, že poetický znak podávateľa, príp. prijímateľa sa nevidí bezprostredne a hneď ako automatizovaný vo svojich denotatívnych a pragmatických vzťahoch, ale sa chápe vo svojej „vlastnej hodnote“. Podľa Jakobsona podstata poetickej funkcie jazyka spočíva v „zameraní na správu ako takú, v sústreďení sa na správu kvôli nej samej.“⁹ V pražskej škole sa v tejto súvislosti používal termín *aktualizácia*, to znamená, že spracovanie

⁷ SKATERSCHTSCHIKOW, V.: Grundlagen der marxistisch-leninistischen Ästhetik. Berlin 1976, s. 10.

⁸ KLOEPFER, R.: Poetik und Linguistik. München 1975, s. 163 n.

⁹ JAKOBSON, R.: Linguistik und Poetik. Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven. Ed. J. Ihwe. Frankfurt/M. 1971, II, 1, s. 151.

jazykových znakov sa v povedomí používateľa aktualizuje ako tvorivý čin, posunutý do popredia pozornosti. A to sa stáva práve preto, že jazyk sa používa vynachádzavo a nefunguje len bezprostredne alebo vo vzťahu k objektu a pragmaticky.

Tieto úvahy majú zaiste svoje racionálne jadro, lebo mnohé fenomény a prostriedky jazyka, ktoré so zreteľom na ich estetické hodnotenie — čisto intuitívne — možno zaradiť do kategórie krásneho, škaredého alebo komického, majú znaky nápadnosti, odklonu od noriem jazykovej komunikácie. Vyžadujú, príp. spôsobujú tzv. „deautomatizáciu“ používania jazyka.

Ako základné východisko je však toto chápanie nie uspokojujúce a z hľadiska marxisticko-leninskej estetiky neobhájiteľné. Aj spôsob vyjadrovania podľa noriem, bez odchýlok, možno hodnotiť esteticky, musí sa dať zaradiť do estetickej axiológie. Text návodu na používanie nejakého stroja môže byť napr. z aspektu poznávania (z gnozeologického aspektu) správny alebo nesprávny, z hľadiska splnenia svojho cieľa (z utilitárneho aspektu) účelný alebo neúčelný, ale aj z estetického hľadiska môže obsahovať pozitívne alebo negatívne hodnotenia, hoci v ňom niet lexikálno-gramatických, resp. funkčno-štylistických anomálií a jazykových inovácií. Estetické hodnotenie takéhoto textu súvisí v podstatnej miere s tým, čo sa vo filozofii a estetike označuje ako harmónia a v našom príklade predstavuje povedzme koreláciu obsahových a formálnych komponentov jazykového prejavu, ako aj kompatibilitu optimálnej zrozumiteľnosti a požiadavky dokonalosti v ovládaní jazykových výrazových možností v súlade so spoločensko-historickými podmienkami.

S otázkou estetického hodnotenia jazyka a používania jazyka na základe marxisticko-leninskej estetiky sú, pravda odhliadnuc od otvorených otázok všeobecnej estetiky — spojené mnohé problémy, ktoré sa dotýkajú osobitne jazykovej estetiky a nemôžu sa zjednodušené prenášať z iných oblastí ako napr. z teórie umenia, z estetiky výroby a každodennej kultúry. Zjavné ťažkosti a obmedzenia sa vyskytujú pri aplikácii kategoriálnych dvojíc bežných v estetike na jazyk a komunikatívne správanie, totiž pri kategóriách *krásne — škaredé, vznešené — nízke, tragické — komické*. Intuitívne prijateľné a prinajmenšom bežné je povedať *pekný jazyk, pekná výslovnosť, pekný spôsob vyjadrovania, škaredý výraz, komika výrazu* atď. No vzťahovať kategóriu tragického na jazyk a používanie jazyka je sotva možné. Ako tragický možno charakterizovať sujet textu, ale nie jeho jazykovú realizáciu. Tu ide zjavne o to, čo podľa sovietskeho vedca A. A. Ivina a jeho základov logiky hodnotenia možno označiť predikátom *indiferentný*.¹⁰

¹⁰ IWIN, A. A.: Grundlagen der Logik von Wertungen. Berlin 1975.

Ďalší, oveľa podstatnejší problém spočíva v tom, ako možno estetickú hodnotu explicitne vymedziť a charakterizovať ako objektívnu kategóriu a estetické hodnotenie ako subjektívnu kategóriu¹¹ vo vzťahu k jazykovému a vo vzťahu k iným aspektom hodnotenia. Dostatočne presné vymedzenie toho, čo sú estetické hodnoty vôbec v zmysle marxisticko-leninskej estetiky, nemáme. Ponúkajú sa približné definície, ktoré charakterizujú podstatu estetických hodnôt predovšetkým v protiklade a v dialektickom vzťahu k ostatným hodnotám — gnozeologickým, etickým, utilitaristickým, ekonomickým a politickým. Táto súvislosť estetických hodnotových vzťahov s ostatnými axiologickými aspektmi v zmysle dialektického materializmu platí v celom rozsahu aj so zreteľom na jazykové.

Podľa A. A. Ivina¹² treba pri hodnoteniach vždy rozlišovať štyri základné komponenty: subjekt, predmet, charakter a základy hodnotenia. Keďže jazyk či používanie jazyka ako predmet hodnotenia vykazuje podstatné osobitosti oproti iným predmetom hodnotenia, možno vyvodzovať, že jazykovoestetické kritériá treba vidieť v úzkej súvislosti s týmito bytostne podmienenými znakmi jazyka či jazykového používania. Ináč povedané — estetické hodnoty jazyka môžu spočívať len v podstate, vo funkcii a štruktúre jazyka. Sú teda spojené predovšetkým so štruktúrnymi znakmi, vnútornými, spoločensko-historicky podmienenými pravidelnosťami jazykového systému, s komunikatívnou funkciou jazyka a s komunikatívnym účinkom používania jazyka, ako aj so sociologickou diferencovanosťou a komunikačnými potrebami nositeľa jazyka. V súvislosti s otázkami jazykovej normy N. N. Semeňuková tvrdí, že „estetické hodnotenia ... závisia najmä od sociálneho hodnotenia rozličných realizácií jazykových štruktúr, to značí, že veľmi často sa za pekné pokladá to, čo je pre nositeľa jazyka sociálne prijateľné“.¹³ Autorka tu po prvé odkazuje na negatívne hodnotenie istého spoločenského správania potláčanej triedy vládnucou triedou v buržoáznej spoločnosti, po druhé na hodnotenie jazyka ľudí, ktorí nezískali dostatočné vzdelanie, platné za všetkých spoločenských podmienok.¹⁴

Estetické hodnotenie používania jazyka podľa jazykového vzdelania sa, pravda, musí charakterizovať vo svojom triednom obsahu. Kainz má na mysli špecifický buržoázny ideál vzdelania, keď hovorí o sociál-

¹¹ Porov. STOLOWITSCH, L.: Der ästhetische Wert. Berlin 1976, s. 36.

¹² IWIN, A. A.: op. cit., s. 42 n.

¹³ SEREBRENNIKOW, B. A. a kol.: Allgemeine Sprachwissenschaft. Zv. 1. Existenzformen, Funktionen und Geschichte der Sprache. Do nemčiny preložil a vydal H. Zigmund a G. Feudel, Berlin 1973, s. 467.

¹⁴ Ibidem s. 467.

noestetickom motíve používania jazyka a myslí tým požiadavku spoločensky primeraného kultivovaného spôsobu vyjadrovania, ktorý by vyhovoval požiadavkám slušnosti vyhýbaním sa nízkym a hrubým výrazom.¹⁵ Niekoľko stránok predtým charakterizuje jemné a vznešené ako základ jazykovoestetického a estetického.¹⁶ Keby sme chceli sledovať túto líniu, mali by výrazy vyššej štylovej vrstvy vyššiu estetickú hodnotu ako ich bežné synonymá.

Estetické hodnotenie používania jazyka vychádzajúce z triednych záujmov a jazykovej kultúry založenej na týchto záujmoch má základný význam. Tu je východisko marxistickej jazykovej estetiky a z toho vyplýva aj nezlučiteľnosť našich postojov s postojmi, aké mal M. Bense, pre ktorého sú „estetické informácie“ čisto matematicko-štruktúrnymi hodnotami. Takýmto zdanlivým odideologizovaním estetiky sa v každom hodnotení eliminuje imanentný spoločenský subjekt. Práve aj skutočnosť, že isté javy používania jazyka sa v estetickom zmysle hodnotia rozlične, vysvetľuje sa primárne zo sociálnych vzťahov tried a vrstiev; symptomaticky sa to odráža v „sociolekte ako príznaku“ spoločenských hľadísk.¹⁷ Tieto zákonitosti platia nielen pre antagonistické triedy. Aj triedy, vrstvy, skupiny povolania, veku a záujmov vnútri nášho spoločenského poriadku, ktorý nie je poznačený antagonizmom, sú lingvisticky relevantné a tvoria bázu pre rozličné estetické hodnoty a hodnotenia jazykového správania. Jazykové návyky mnohých mladých ľudí posudzujú viacerí dospelí ako „nepekne“, ale práve týmto mladým sa vidí komické, keď sú v istých situáciách nútení pridržať sa normy spisovného jazyka. Tieto hodnotenia majú svoj základ v rozličných sociálne a psychologicky podmienených systémoch noriem.

Okrem sociologického aspektu existuje — podľa N. N. Semeňukovej — „ešte jeden trocha odlišný aspekt estetického hodnotenia jazykovej realizácie, ktorý nemožno tak priamočiaro vzťahovať na sociálne činitele. Tak sa v niektorých prípadoch dostáva „krásne“ do súvislosti s funkčne primeraným alebo s takým, čo je ospravedlnené situáciou, čo platí nielen pre jazyk (presnejšie nielen pre jazykové správanie), ale aj pre iné ľudské spôsoby správania“.¹⁸

So zreteľom na jazyk je súvislosť komunikatívne účelného hodnotenia s estetickým hodnotením zjavná. Čo staršia kritika jazyka a štý-

¹⁵ KAINZ, F.: Psychologie der Sprache. Zv. I. Grundlagen der allgemeinen Sprachpsychologie. 3. vyd. Stuttgart 1962, s. 248.

¹⁶ Ibidem s. 229. — Podrobnejšie o tom pozri OTTO, V.: Príprava na dizertáciu (rukopis). Potsdam.

¹⁷ NEUMANN, W. a kol.: Theoretische Probleme der Sprachwissenschaft. Zv. 2. Berlin 1976, s. 579.

¹⁸ SEREBRENNIKOW, B. A.: op. cit. s. 467.

lu povedala ešte o substantivizačných tendenciách v nemčine, o používaní tvaru *würde* vo vedľajších podmienkových vetách, o fakultatívnom datívnom *-e* pri substantívach, o používaní cudzích slov a pod. a čo čiastočne odvrhol G. Wustmann ako „škaredé“, „nafúknuté“, „strašné“¹⁹, používa sa dnes v takej miere, že sa tieto formy uznali za jazykovoekonomické, aj za jazykovoestetické.

Na druhej strane treba, prirodzene, povedať, že estetické nemožno redukovať na kategóriu užitočného a stotožňovať ho s ním. Javy ako rytmus, melódia reči, hlásková inštrumentácia, ľubozvuk (eufónia) a neľubozvuk (kakofónia) možno len čiastočne alebo len do istej miery odvodzovať z kritérií jazykovej ekonómie a komunikatívnej situácie. Popri svojich komunikačno-funkčných hodnotách majú aj v estetickom ohľade — podľa Stolovičovho vyjadrenia — „samostatnú hodnotovú existenciu“. Pravda, jestvuje vždy len relatívne odlúčenie jazykovoestetických hodnôt od iných hodnotových rovín. To, čo stojí proti primárnym komunikatívnym požiadavkám spoločnosti, nemôže byť aj napriek možnému „polarizovaniu estetických a utilitaristických hodnôt“²⁰ natrvalo estetické.

Ďalšie hľadiská, ktoré by sa napokon mohli spomenúť, vyplývajú zo súvisu estetických hodnôt a takých kvalít používania jazyka, ako je správnosť, tvorivá jazyková práca, informačná nasýtenosť a relevancia, polysémia a monosemizácia, výrazové bohatstvo a výrazová variabilita, a to bez toho, aby sme tým kládli tieto kritériá na jednu rovinu s jazykovoestetickými kritériami.

Súhrnne možno povedať, že je tu rozsiahla oblasť, ktorá vyžaduje ďalšie teoretické osvetlenie a najmä empirické spracovanie. Skúmanie skutkového stavu v hraničnej oblasti lingvistiky a estetiky je nevyhnutná čiastková úloha vedecky fundovanej jazykovej kultúry.

Preložila E. Rísová

Výkladové postupy v učebnici

JÁN HORECKÝ

Pri skúmaní textov sa už tradične venuje pozornosť ich povrchovej podobe. Skúmajú sa najmä tie prvky, ktoré sa využívajú na vyjadrovanie vzťahov medzi vetami v texte, teda tie, ktoré spolupôsobia pri

¹⁹ WUSTMANN, G.: Allerhand Sprachdummheiten. Kleine deutsche Grammatik des Zweifelhafte, des Falschen und des Hässlichen. 3. vyd. Leipzig 1903 a ďalšie, s. 6, 397, 417.

²⁰ STOLOWITSCH, L.: op. cit., s. 97.

formovaní štruktúry textu. Treba však pripomenúť, že na vytváranie celistvosti textu pôsobia nielen konektory (ako sa označujú usúvťažňovacie, spájacie prostriedky), ale aj mnohé faktory, ku ktorým možno dospieť hlbšou analýzou štruktúry textu.

K základným prvkom tohto druhu patrí predovšetkým systematizácia poznatkov, o ktorých chce autor hovoriť, a jej vyjadrenie prostriedkami daného jazyka. Ak systematizácia poznatkov znamená predovšetkým ich usporiadanie do logického sledu a vzájomných súvislostí, musí sa to prejavíť najmä na logickom slede viet a na logickej stavbe súvetí.

Túto myšlienku chceme rozviesť analýzou konkrétneho textu R. Krajčoviča (*Pôvod a vývin slovenského jazyka*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 239 s.), a to aj preto, že učebnicový text by mal predovšetkým spĺňať požiadavky logickej výstavby textu.

Z tohto hľadiska závažnú úlohu majú odseky, v ktorých sa rámcovo naznačuje téma a predkladá sa program výkladu. Ako príklad možno uviesť odsek na s. 190, kde sa hovorí:

Vcelku vývin významovej stránky slov zdedených z praslovančiny, ale aj slov novšieho pôvodu prebiehal vo viacerých formách. Za základné formy možno pokladať zúženie pôvodného významu, ďalej nadobudnutie viacvýznamovosti, stratu viacvýznamovosti alebo jej obmedzenie a zásadnú zmenu významu.

Tento program sa potom realizuje v jednotlivých bodoch, v ktorých na prvom mieste sa nadväzuje na spomenutý uvádzajúci odsek. Úvodné vety majú dosť schematickú podobu. Tak pri prvom bode sa hovorí: *Pod pojmom zúžovanie významu* (objavuje sa tu neodôvodnený rozdiel proti podobe *zúženie*) *sa rozumie postupné obmedzovanie predstavových a pojmových komponentov, ktoré pôvodný význam slova mal*. Pri druhom bode je zhodná štylizácia: *Pod pojmom rozširovanie významu* [zhoda je aj v rozdielnej podobe *rozširovanie* proti pôvodnému *rozšírenie*] *sa rozumie pribúdanie predstavových a pojmových komponentov, ktoré pôvodný význam slova nemal*.

Ďalšie tri body sa uvádzajú rozdielnou, ale zasa vo všetkých troch prípadoch zhodnou štylizáciou: *O nadobúdani viacvýznamovosti (narastaní polysémie) slova hovoríme vtedy, keď slovo postupne nadobudlo viac významov*. Ďalší bod: *O zmenšovaní alebo úplnej strate viacvýznamovosti slova hovoríme vtedy, keď slovo niektoré* (malo byť niektorý!) *zo starších významov postupne stratilo alebo stalo sa jednovýznamovým*. A napokon: *O zmene významu slova hovoríme vtedy, keď slovo pôvodný význam v staršom období stratilo a nadobudlo nový význam*. Tu je nejasná formulácia *pôvodný význam v staršom období stratilo*: nie je z toho zrejmé, či vstaršom období malo

pôvodný význam, alebo či ho v staršom období stratilo. Táto poznámka upozorňuje na úskalia v úsilí formulovať myšlienky čo najúspornejšie.

Podobný príklad úsilia o rovnakú, až šablónovitú formuláciu možno citovať zo s. 10—11: *Teórie o nehomogénnom psl. základe slovenčiny dokazujú, že psl. základ slovenčiny tvorili okraje psl. západoslovanského, južnoslovanského a východoslovanského makrodialektu ... resp. Teórie o homogénnom základe slovenčiny dokazujú, že psl. základ slovenčiny bol jazykovo-etnicky homogénny ...*

Na úsilie o systematické podanie látky poukazujú aj hojné výpočty, ktoré majú rozličnú podobu. Uvedieme predovšetkým veľmi schematický výpočet zo s. 207, charakterizovaný hromadením exemplifikačného materiálu:

Ako príklad uvedieme aspoň niekoľko starých slov zo základných okruhov, ktorými bola utvorená historická slovenská toponymia (uvádzajú sa podoby po zániku jerov).

[1] Z okruhu „príroda“ — reliéf krajiny: *údol* [140], *pole* [98], *laz* [63] ...; ihličnatý porast: *smrk* [123], *jeľa* [46] ...; úžitkový porast (pestovaný i divý): *jabloň* [48] ...;

[2] z okruhu „človek“ — činnosť [zamestnanie]: *grnčár* [35], *ščitár* [128] ...; *tovarník* [„tí, čo vykonávali práce spojené s prevážaním tovaru“] [132] ...; spoločenské ustanovizne (vojenstvo, právo, kultúra, kult): *bojná* [7], *bojnica* [7] ...;

[3] z okruhu „vlastnosť, tvar“ — *akosť, forma: suchý* [125], *teplý* [134] ...; pohyb: *bystrý* [6], *brzý* [10] ...; duševné vlastnosti [tu len prenesene o potoku]: *tichý* [130] ...

Ako vidieť, hromadenie je také masívne, že sa takmer stráca orientácia v texte.

Prehľadnejší je výpočet na s. 19—20:

Prvú skupinu tvoria západoslovanské javy, ktoré v 9.—10. stor. charakterizovali celú oblasť psl. základu slovenčiny. Patria sem tieto javy:

[1] Zachované psl. skupiny *kv-*, *gv-* pred *ě* (slov. *kvet*, *hviezda*, čes. *květ*, *hvězda*, poľ. *kwiat*, *gwiazda* proti rus. *cvet*, *zvezda*, sch. *cvet*, *zvezda*);

[2] neprítomnosť *l* epentetického (slov. *zem*, v nár. *zema*, *konopa*, čes. *země*, *konopa*, poľ. *ziemia*, *konopia* proti rus. *zemlja*, *konoplja*, sch. *zemijsa*, *konoplja*).

Dobre pôsobí na čitateľa, že medzi jednotlivé body výpočtu sú vložené petitové odseky s upozornením na stav v starej slovenskej toponymii.

S technikou výpočtu a s potrebou prinášať čo najviac údajov súvisí časté uvádzanie istých úsekov textu v zátvorkách. Do zátvoriek sa v tejto učebnici kladú predovšetkým príklady s najpotrebnejšími

údajmi, často uvádzané časticou *porov.*, *napr.*, ako vidieť z uvedeného príkladu o starých slovách. Niekedy sa v zátvorkách uvádzajú synonymné podoby termínov, *napr. obojperné (labiálne) w, pernozubné (bilabiálne) v, integračné (konvergentné) tendencie*. Často však býva v zátvorke krátka vysvetľujúca poznámka: *Predpokladal, že do oblasti strednej slovenčiny sa dostali expanziou z jazyka susedného južnoslovanského etnika ešte pred 10. stor. (odtiaľ ich označenie termínom „juhoslavizmy“)* na s. 12 a podobne na s. 26: *... skupina vokálov ... sa rozpadla na vokál + j a koncovku (oddeľoval ich morfematický švík)*. Ešte príklad zo s. 64: *Redukcia sa prejavila zánikom foném (napr. zaniklo staré ě, miestami ä) a splytvaním starších dvoch realizácií do jednej realizácie (napr. realizácie a/á zanikli v prospech a, o/ó v prospech o, u/ú v prospech u atď.)*. Výsledkom redukcie bola vyváženosť medzi fonémami a ich zvukovými realizáciami (jednej fonéme zodpovedala jedna realizácia). Kompletizácia bol proces opačný: bolo to „dokompletizovanie“ vokalických štruktúr novými fonémami, ktoré vznikli fonologizáciou jednej zo zvukových realizácií pôvodnej fonémy (takto vznikla *napr. fonéma ä, resp. ä v juhovýchodnej strednej slovenčine*), rozličnými inými zmenami (*napr. zmenou ou — ó, ei — é v gemerskej oblasti*) alebo udomácnovaním prevzatých slov (tak do vokalického systému prenikli fonémy *ó, é*) a pod.

Táto technika je zrejme vyvolaná úsilím dodržať zásadu vyjadrovať sa v krátkych, jednoduchých vetách, čo možno ilustrovať aspoň týmto príkladom:

Jerové striednice *'e* a *e* nemali tu platnosť fonémy. Boli len odlišnými znakmi jedinej fonémy *e*. Odlišnosť v ich realizácii postupne zanikala. Najskôr sa to stalo v južnej časti západnej slovenčiny, a to tak, že obidve striednice splynuli v prospech nemäkčiaceho *e* (dneš tu je *den, tenký, pátek, ten* proti sev. záp. *dzen, cenčí, ale pjatek, ten* a pod.). Na juhovýchode východoslovenskej oblasti jerové striednice *'e* a *e* mali opačný vývin... Stalo sa to zrejme pod vplyvom susednej ukrajinskej oblasti... (s. 31).

V porovnaní s týmto odsekom predchádzajúci odsek uvedený ako príklad na využívanie zátvoriek obsahuje oveľa viac informácií. Táto informačná zhustenosť sa však dosahuje tým, že sa síce zachováva jednoduché nadväzovanie krátkych viet, ale informácie, často aj podstatné, uvádzajú sa len akoby mimochodom v zátvorkách, akoby v druhom, komentujúcom a vysvetľujúcom pásme výkladu.

Zdá sa však, že tento typický autorov štylizračný či kompozičný postup má pramene v úsilí upraviť pôvodný autorov text (Slovenčina a slovanské jazyky. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, 327 s.) do zjednodušenej podoby. Inými slovami, je tu vzťah prototextu a textu, v danom prípade toho istého autora.

Postup skracovania textu možno ilustrovať aspoň jedným príkladom: V knihe *Slovenčina a slovanské jazyky* sa napr. o názoroch I. Kniezsu hovorí takto:

Z doterajších teórií o pôvode slovenčiny ďalej sem patrí I. Kniezsa, ktorý vychádzal z predpokladu, že v predhistorickom a čiastočne aj v historickom období vývinu slovenčiny západnú, severnú a východnú oblasť starého Slovenska kompaktné obývalo západoslovanské etnikum, kým centrálné južné oblasti asi tak od dolného Váhu až po Gemer obývali južní Slovania. Podľa tejto teórie by už pred 10. stor. územím dnešného Slovenska viedla prastará jazykovo-etnická hranica južno-západoslovanská. Za zvyšky týchto predpokladaných jazykovo-etnických pomerov v dávnej minulosti J. Kniezsa pokladal tieto črty dnešných, resp. historických stredoslovanských nárečí: (nasleduje 5 bodov črt).

V recenzovanej učebnici sa tento stav opisuje takto:

Medzi teóriami o pôvode slovenčiny, ktoré sa opierajú o jazykovo-etnické miešanie, osobitné postavenie má teória I. Kniezsu. Tento bádateľ vychádzal z toho, že asi od dolného Váhu po východný Gemer v predhistorickom i historickom období viedla hranica medzi západoslovanským a južnoslovanským etnikom. V časoch tatárskeho vpádu (roku 1241) a tureckej expanzie (po roku 1526) v priestore dnešného stredného Slovenska vzniklo v dôsledku viacnásobnej migrácie veľké miešanie susediaceho západoslovanského a južnoslovanského etnika. Dnešná podoba strednej slovenčiny s jej nezápadoslovanskými prvkami je výsledkom tohto miešania. Za zvyšky po južnoslovanskom etniku a jeho jazyku autor pokladá tieto jazyky v strednej slovenčine: (nasleduje súvislý výpočet; s. 11).

Ako možno zistiť zbežným porovnaním, výklad v novšej učebnici je jednoduchší a výraznejší. Napr. poznámky o obyvateľstve starej oblasti a jeho pohyboch sa označujú stručne ako jazykovo-etnické miešanie, hranica sa spresňuje, postava autora I. Kniezsu sa posúva do úzadia. Okrem toho sa zavádza nová vysvetľovacia veta o tatárskom vpáde a tureckej expanzii.

Z uvedených príkladov možno vyvodit' dva základné poznatky o štruktúre textu učebnice R. Krajčoviča, platné azda aj pre učebnicové texty vo všeobecnosti: V učebnicovom texte sa systematicky sleduje logická myšlienková stavba pri podávaní učebnej látky. Dosahuje sa to spravidla nadväzovaním krátkych viet, len miestami sa text spestruje súvetiami. Touto jednoduchou stavbou sa učebnicový text odlišuje od vedeckého textu, ako to vidieť aj na porovnaní dvoch textov R. Krajčoviča: textu vysokoškolskej učebnice *Slovenčina a slovanské jazyky* a *Pôvod a vývin slovenského jazyka*. Nevýhody zosťručenia sa však často kompenzujú uvádzaním dôležitých poznatkov v zátvorkách, akoby mimochodom alebo v druhom výkladovom pásme, a tým sa jednoduchý

základný text niekedy zase komplikuje. Základnou stratégiou učebnicového textu však vždy ostáva úsilie čo najúspornejšie a najpresvedčivejšie reprodukovať systematicky usporiadané poznatky.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

ROZLIČNOSTI

Význam a používanie spojenia hlavné mesto

V 2. zväzku Slovníka slovenského jazyka (red. Š. Peciar, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960) sa na s. 135—136 v osobitnom hesle zaznamenáva pomenovanie *mesto*. V hesle sa zároveň uvádzajú niektoré ustálené spojenia s pomenovaním *mesto*: *malé, veľké, mamutie, okresné, krajské, hlavné, banské, priemyselné, prístavné, slobodné kráľovské, korunovačné, univerzitné mesto* atď. Nás osobitne zaujíma používanie združeného pomenovania *hlavné mesto*. Zisťujeme totiž, že sa toto pomenovanie nepoužíva vždy rovnako, resp. že sa niekedy vyskytuje aj v prípadoch, v ktorých používanie tohto pomenovania nie je zvyčajné.

Pomenovanie *hlavné mesto* sa bežne používa na označenie metropoly štátu (republiky, kráľovstva, cisárstva, kniežatstva, emirátu a pod.), teda na označenie sídla najvyšších štátnych orgánov a ich predstaviteľov, napr. *Praha, hlavné mesto Československej socialistickej republiky; Bratislava, hlavné mesto Slovenskej socialistickej republiky; Kazaň, hlavné mesto Tatárskej autonómnej SSR; Samarkand, hlavné mesto Timurovej ríše* (v minulosti); *Kodaň, hlavné mesto Dánskeho kráľovstva; Washington, hlavné mesto Spojených štátov amerických; Madrid, hlavné mesto Španielskeho štátu*.

V Programe zahraničných zájazdov a pobytov DCK Tatratour na rok 1976 sme si všimli používanie pomenovania *hlavné mesto* aj v inom prípade. V tomto materiáli sa pomenovanie *hlavné mesto* používa nielen na označenie metropoly štátu, sídelného mesta štátu, ale aj na označenie metropoly a či sídla nižšej administratívnej jednotky vydeľujúcej sa v rámci štátu. Na s. 40 tohto materiálu sa hovorí o Poznani ako o *hlavnom meste vojvodstva*. Vojvodstvá, ako je známe, zodpovedajú v Poľsku tým administratívno-správnym jednotkám v ČSSR, ktoré sa nazývajú krajmi. Metropoly jednotlivých krajov sa u nás nenazý-

vajú hlavnými mestami krajov, ale *sídlami kraja* alebo *krajským mestami*. Rovnako podľa našej mienky nie je vhodné hovoriť ani o *hlavných mestách vojvodstiev*, ale o *sídlach vojvodstiev*, *sídlach správy vojvodstiev*, *metropolách vojvodstiev* alebo prípadne o *vojvodských mestách*.

V samom Programme zahraničných zájazdov a pobytov DCK Tatratur na rok 1976 sa v iných podobných prípadoch nehovorí o hlavných mestách, ale iba o sídlach administratívno-správnych jednotiek, o metropolách. Napr. Cherson sa v tomto materiáli charakterizuje ako sídlo správy Chersonskej oblasti Ukrajinskej SSR, Irkutsk ako metropola rovnomennej oblasti, Jaroslavl je tiež metropola rovnomennej oblasti, podobne Kalinin alebo Krasnodar, Pskov ako metropola Pskovskej oblasti, Rostov zas ako metropola rovnomennej oblasti, Brašov ako sídlo kraja, Kluž ako administratívne sídlo kraja, Oradea ako sídlo kraja, podobne Temešvár, Arad ako sídlo okresu, rovnako aj Sibiu, Halle zas ako krajské mesto, podobne aj Rostock alebo Karl-Marx-Stadt atď. Osobitne treba pripomenúť, že napr. Rzeszów sa tu už necharakterizuje ako hlavné mesto vojvodstva, ale ako administratívne sídlo vojvodstva. O administratívne sídlo vojvodstva alebo o vojvodské mesto ide aj v prípade Poznane.

Poznamenávame, že podobne ako v spisovnej slovenčine sa pomenovanie *hlavné mesto* používa aj v spisovnej češtine. Napr. v príručke J. Voráčka Tvorba tezauru v českem jazyce (1. vyd. Praha, Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací 1974, s. 7) sa spomínajú „jména zemí a jejich hlavních měst, případně jména krajů a krajských měst“. Ako vidieť, zásadne sa tu rozlišuje *hlavné mesto* a *krajské mesto*.

Hodno spomenúť ešte istý rozdiel medzi pomenovaniami *krajské mesto* alebo *okresné mesto* na jednej strane a pomenovaním *kráľovské mesto*. Pod pomenovaním *krajské mesto* sa rozumie označenie metropoly kraja, administratívneho sídla kraja, podobne zas *okresné mesto* je administratívne sídlo okresu. Keby sme postupovali analogicky, pomenovanie *kráľovské mesto* by bolo metropolou kráľovstva. V skutočnosti pomenovanie *kráľovské mesto* má iný význam, označovali sa ním mestá na pôde kráľa. Konečne možno uviesť aj to, že síce sídlo kraja sa nazýva *krajské mesto* (spojenie derivátu pomenovania *kraj* s pomenovaním *mesto*) a sídlo okresu zas *okresné mesto* (podobne spojenie derivátu pomenovania *okres* s pomenovaním *mesto*), ale sídlo štátu sa neoznačuje podobne utvoreným pomenovaním *štátne mesto*, rovnako ani sídlo, metropola republiky nie je *republikové mesto*. V týchto prípadoch sa používa práve spomínané ustálené pomenovanie *hlavné mesto*.

Ladislav Dvonč

Glac — glacký

Na prechádzke po Slovenskom raji nás neprijemne prekvapil tento nápis na jednej z turistických orientačných tabuliek: *Glacská cesta*. Pretože krásnymi kútmi Slovenského raja prechádza veľa turistov, nazdávame sa, že treba poukázať na správny názov tohto turistického chodníka. Prídavné meno v názve turistického chodníka je odvodené od vlastného mena *Glac*, ktoré pomenúva planinu. Adjektíva od zemepisných názvov tvoríme príponou *-ský*. Podľa toho, aká je koncová spoluhláska alebo slabica základu, môže dôjsť k výslovnostným, ale aj pravopisným zmenám.

Pri vlastnom mene *Glac* koncovou hláskou je spoluhláska *c*, ktorá predstavuje spojenie dvoch artikulačných zložiek *t + s*. Tým, že k substantívnomu základu pripájame príponu *-ský*, vo výslovnosti splýva „zdvojené“ *s* [z hľadiska fonologickej rekonštrukcie [*glacski*], vyslovujeme [*glackí*]]. Túto výslovnostnú podobu zapisujeme *glacký*. Uplatňuje sa tu teda fonetický pravopisný princíp (Š. Ondruš — J. Sabol: Úvod do štúdia jazykov. I. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 153). Ten istý pravopisný princíp sa uplatňuje aj pri adjektívach utvorených zo zemepisných názvov *Rajec*, *Senec*, *Chlmec*, *Harmanec*: *rajecký*, *senecký*, *chlmecký*, *harmanecký*.

Ak sa vlastné meno končí na spoluhlásku *k*, nastáva alternácia *k/c*, pričom sa pri písaní odvodeného adjektíva takisto uplatňuje fonetický pravopisný princíp: *Hrádok* — *Hrádocký*, *Grék* — *grécky*.

Koncová spoluhláska *dz* splýva s príponou *-ský* iba vo výslovnosti, v písme sa však zachováva: *Prievidza* — *prievidzký*, vyslov. [*prieviceki*], *Paludza* — *paludzký*, vyslov. [*palucki*]. Rovnaké pravidlo platí aj pri výslovnosti a pravopise koncovej spoluhlásky *z*: *Francúz* — *francúzsky*, vyslov. [*francúski*], *kňaz* — *kňazský*, vyslov. [*kňaskí*]. Pri adjektívach *prievidzký*, *paludzký*, *francúzsky*, *kňazský* sa uplatňuje morfonematický pravopisný princíp (op. cit., s. 154).

Spoluhlásky *t*, *d* pred príponou *-ský* sa v písme zachovávajú, ale vo výslovnosti splývajú skupiny *-ts-*, *-ds-*, do *c*, napr. *Vihorlat* — *vihorlatský*, *Lehota* — *lehotský*, *Poprad* — *popradský*. Aj pri týchto adjektívach sa uplatňuje morfonematický pravopisný princíp.

Adjektívum odvodené od vlastného mena *Glac* píšeme *glacký*, nie *glacský*, ako je to na spomínaných orientačných tabuľkách. Správnu pravopisnú podobu *Glacká cesta* sme našli v turistickom sprievodcovi po Slovenskom raji (K. Hric a kol.: Slovenský raj. Bratislava 1980). Veríme, že pri opätovnom vyznačení smerov na orientačných tabuľkách sa spomínaný malý nedostatok odstráni.

Juraj Šikra

Povera o lezúňovi

Viacerí čitatelia nášho časopisu nás upozornili, že v ostatnom čase sa po celej Bratislave posmešne rozpráva, že jazykovedci vymysleli slovo *lezúň* ako názov dieťaťa, čo ešte nevie chodiť a teda ešte len lezie. Má sa ním vraj nahradiť slovo *batola*. Je to jedna z povier o jazyku a o jazykovedcoch. Aká je skutočnosť?

Slovo *lezúň* doteraz nie je doložené v kartotékach Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Ani v záznamoch telefonической poradne sa doteraz nevyskytlo. A slovo *lezúň* nepropagoval ani jeden jazykovedec, a to ani v práci odborných terminologických komisií, ani v prostriedkoch masovej komunikácie. Slovo *lezúň* teda nebolo utvorené ani rozširované v slovenskom jazykovednom prostredí.

V slovenčine máme slová na *-úň* utvorené zo slovies. Podľa Retrográdneho slovníka slovenčiny od J. Mistrika (Bratislava, Univerzita Komenského 1976) sú to napríklad slová *tahúň*, *behúň*, *šplhúň*, *rehlúň*, *škreklúň*, *kriklúň*, *vresklúň*, *chvastúň*, *vrešťúň*. Najčastejšie sú to silne expresívne (a vlastne pejoratívne) slová; používame ich povedzme v ironii alebo v hneve. Viaceré z nich sú adaptované po prevzatí z češtiny, kde sú paralelné výrazy zakončené na *-oun*, napr. *tahoun*.

Příruční slovník jazyka českého (Zv. 2. Praha, Státní nakladatelství 1937—38, s. 568) má *lezoun* s významom „lezoucí tvor“ a pokladá ho za zriedkavé. Okrem toho sa tu toto slovo zaznačuje aj ako zoologický termín.

V novšom Slovníku spisovného jazyka českého (Zv. 1. Praha, Nakladatelství ČSAV 1960, s. 1101) je zaznačené slovo *lezoun* už trochu ináč, a to s významom „kdo leze, lezoucí tvor“; řidč. odb., málo vhodně „mladší a starší batole“ (v. 2. význame ho uvádza ako zool. termín na pomenovanie sladkovodnej ryby z indickej oblasti, ktorá sa môže pohybovať aj po súši). Oproti Příručnému slovníku jazyka českého pribudol teda význam „batole“. To je dostačujúce vysvetlenie, odkiaľ sa do slovenčiny dostalo a potom adaptovalo slovo *lezúň*. Je to teda nová výpožička z češtiny; no doteraz sa v širšej praxi neujala. Veci sa majú totiž tak, že sa dnes z češtiny do slovenčiny veľmi ľahko preberajú najmä slangové a hovorové výrazy a frázy. Ak je to nevyhnutné, adaptujú sa okamžite najmä hláskoslovne a gramaticky. Tak to je nielen so slovom *lezoun* — *lezúň*, ale napríklad aj s frázou *Pepka ho klepla* vo význame „porazilo ho“. V týchto prípadoch ide o prejav interferencie dvoch blízkych jazykov, o zjednocovanie expresívnej zásoby na základe hromadného pracovného styku, ako aj o výsledky pôsobenia dvojazyčnej realizácie celoštátnych komunikačných prostriedkov (rozhlasu a televízie).

Proti oprávnenej a konštruktívnej kritike nemožno nič namietaf.

Treba ju prijať ako pomoc pri odstraňovaní vlastných chýb a nedostatkov vo vlastnej práci. Ale zlomyseľnú a ironickú kritiku, posmešné ohováranie treba odmietat vždy ako deštrukciu namáhavej a zodpovednej práce v oblasti jazykovej kultúry a výchovy. V našom prípade vecné osvetlenie celého prípadu je užitočné aj z kultúrneho a politického aspektu.

Vo všeobecnosti treba na záver pripomenúť známu vec, že tvorenie a opatera nových odborných termínov je vecou príslušných odborníkov, a nie slovenčinárov. Vtip o ležúňovi sa zakladá na povere, že slovenčinári tvoria, upravujú a „stále menia“ spisovnú slovenčinu.

Jozef Ružička

SPRÁVY A POSUDKY

XVII. letný seminár slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca

V dňoch 27. júla—21. augusta 1981 sa uskutočnil v poradí už sedemnásty ročník letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* (SAS). V priebehu sedemnástich rokov si už seminár stabilizoval úlohy a ciele, upevnil si pozície u nás i v zahraničí. Podujatia seminára charakterizuje každoročné zvyšovanie nárokov na ich úroveň a tým aj zvyšovanie jeho celkovej kvality. Obsahová náplň seminára vychádza z úsilia poskytnúť účastníkom informácie o kultúre našej krajiny, umožniť im osvojiť si aspoň základy nášho jazyka, príp. zdokonaľiť sa vo vyjadrovaní a zároveň upriamiť ich pozornosť na široký kontext našej súčasnosti.

Na XVII. ročníku SAS sa zúčastnil rekordný počet poslucháčov — vyše 120 z dvadsiatich dvoch krajín takmer všetkých kontinentov (okrem Austrálie). Tak ako po minulé roky aj roku 1981 prevažovali mladí adepti slovistiky, resp. slavistiky zo zahraničných univerzít, pedagogickí pracovníci, spisovatelia a kultúrne činitelia, ale boli medzi nimi aj naši krajanovia zo zahraničia.

Aj tohto roku sa obsahová náplň seminára realizovala formou praktických jazykových cvičení, prednášok, vlastivedných exkurzií a ďalších kultúrno-spoločenských podujatí. Ťažiskom letného seminára bola výučba slovenského jazyka, ktorá sa uskutočňovala v jedenástich krúžkoch podľa stupňa ovládania slovenčiny a podľa národnej príslušnosti frekventantov. Oproti minulým rokom sa zvýšil počet poslucháčov, ktorí sa stretli so slovenčinou po prvýkrát — tvorili takmer polovicu všetkých frekventantov. Tomu zodpovedal aj počet krúžkov pre začiatočníkov — päť oproti trom krúžkom pre mierne pokročilých a trom pre pokročilých. Základnými učebnými pomôckami na prvých dvoch

stupňoch (začiatočníci a mierne pokročilí) boli tieto príručky: J. Mistrík: *Basic slovak*, J. Prokop: *Lexikálne minimum slovenčiny* a P. Baláž — M. Darovec: *Učebnica slovenčiny pre slavistov*. Tieto učebnice sa vhodne dopĺňali ukážkami z diel slovenskej literatúry. V organizácii seminárov pre pokročilých nastala oproti minulým rokom zmena. Keďže do týchto krúžkov boli zaradovaní prekladatelia, novinári, spisovatelia a lingvisti s dobrou úrovňou ovládania slovenčiny, otvorili sa pre túto skupinu frekventantov dva semináre: prekladateľsko-tlmočnický a lingvistický. Skúsenosti z tohto ročníka však ukazujú, že v budúcich rokoch bude potrebné špecifikovať aj seminár prekladateľsko-tlmočnický a rozdeliť ho na samostatné semináre pre prekladateľov a pre tlmočníkov.

Ciele letného seminára v podstatnej miere pomáhajú realizovať prednášky. V priebehu uplynulých sedemnástich rokov seminára sa vykryštalizovala aj jeho obsahová náplň — popri výraznom filologickom zameraní sa ustálila aj krajinovedná zložka. To dokumentuje i zostavenie prednášok. Okrem jazykovedných a literárnovedných tém boli zastúpené aj témy historické, umenovedné, folkloristické, priestor sa vyčlenil pre archívniectvo, informáciu o slovenských jaskyniach, odznali prednášky o rozhlase na Slovensku, o divadle pre deti a mládež v Trnave a ďalšie.

Jazykovedná problematika bola zastúpená pätnástimi prednáškami, z ktorých väčšina sa orientovala na synchrónny stav slovenčiny. Cennú orientáciu frekventantom seminára poskytli prednášky *Súčasná jazyková situácia v ČSSR* (O. Schulzová), *Jazykoveda na Slovensku po r. 1945* (F. Kočiš), *L. Štúr a jeho jazykovedné dielo* (P. Baláž) a prednáška o histórii slovensko-ruských kontaktov na poli jazykovedy (Š. Švagrovský). Lexikologická problematika bola zastúpená prednáškami *K štylistickej klasifikácii slovej zásoby* (J. Findra), *Slang v národnom jazyku* (B. Hochel) a *Príslovia a ich jazykové vlastnosti v slovenčine* (J. Mlacek). Otázkami štylistiky sa zaoberali prednášky *Hovorový štýl v slovenskej a českej jazykovej situácii* (Š. Peciar), *Honoratív v slovenčine* (J. Mistrík) a *Hodnotiace jazykové prostriedky v texte* (E. Bajžíková). Výskum v ostatných rovinách jazyka predstavovali prednášky *Teoretické východiská slovenskej fonológie* (J. Sabol), *Nesklonné slová v spisovnej slovenčine* (L. Dvonč), *K reforme slovenského a českého pravopisu* (L. Novák), *Slová cudzieho pôvodu v slovenských nárečiach* (A. Habovštiak). Pohľad na vzdialenejšiu históriu slovenčiny poskytovala prednáška *Sémantická motivácia základných právnych pojmov u starých Slovanov a Slovákov* (Š. Ondruš). Prednášky, ktoré na letnom seminári slovenského jazyka a kultúry odznali, vyšli ešte v jeho priebehu v zborníku *Studia Academica Slovaca 10*.

Studia Academica Slovaca nielen vstupuje svojim frekventantom odborné vedomosti zo slovenčiny, ale jeho prostredníctvom a pričinením získava naša vlast obdivovateľov z rôznych končín sveta. Krajinovedná zložka sa aj tohto roku realizovala niekoľkými exkurziami, počas ktorých sa frekventanti zoznámali s históriou a súčasnosťou Slovenska.

Plnenie cieľov letného seminára slovenského jazyka a kultúry zabezpečovalo vedenie v zložení: Prof. PhDr. J. Mistrík, DrSc. (riaditeľ), PhDr. P. Baláž a PhDr. J. Vatrál (zástupcovia riaditeľa), PhDr. D. Augustinská (tajomníčka) a jedenásťčlenný lektorský zbor, zložený väčšinou z vysokoškolských a stredoškolských pedagógov. Nadobudnuté jazykové vedomosti účastníkov, dobrý

priebeh vlastivedných exkurzií, veľký záujem o prednášky, zaujímavosť a vhodnosť mimovýučbových podujatí a celková spokojnosť frekventantov svedčia o úspešnej práci uvedeného kolektívu a potvrdzujú fakt, že aj sedemnásty ročník seminára úspešne nadviazal na predchádzajúce ročníky a zdvihol latku náročnosti o stupienok vyššie.

Magda Fazekašová

Konferencia o štylistike textu na Zemplínskej šírave

Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove zorganizovala v dňoch 10.—11. 9. 1981 celoštátnu konferenciu o otázkach štylistiky textu ako prvú konferenciu z tejto aktuálnej problematiky súčasnej jazykovedy. O podujatie bol veľký záujem, o čom svedčí počet účastníkov a prednesených príspevkov: 30 vysokoškolských pedagógov z Čiech, Moravy a Slovenska, ako aj pracovníkov ČSAV a SAV prednieslo 22 tém. Hlavné referáty mali J. Mistrík (Štylistika textu), J. Hoffmannová (Pomer teórie textu ku gramatike a štylistike) a J. Horecký (Pragmatická štruktúra neumeleckého textu).

V referáte J. Mistríka sa hovorilo o základných teoretických otázkach textu z hľadiska sémantiky a štruktúry. Autor venoval osobitnú pozornosť konektorom a mimojazykovým prostriedkom výstavby textu. J. Hoffmannová mala prevažne programový referát; upozornila v ňom na súčasné problémy teórie textu, resp. textovej syntaxe. J. Horecký vo svojom referáte poukázal na súvislosti medzi pragmatickými prvkami a rovinami konkrétneho textu. Vo vystúpení sa opieral aj o bohatú doterajšiu literatúru z tejto problematiky.

V každom z pripravených príspevkov sa osvetľovali niektoré dôležité pojmy, čo prispelo k objasňovaniu mnohých otázok teórie textu. E. Novák na konkrétnom materiáli poukázal na „konektory“ v staršej slovenskej literatúre. J. Findra sa zaoberal štýlom, J. Mlacek paremiologickými textami a E. Minařová publicistickými textami. V inej časti konferencie J. Sabol osvetlil pojem zvukový text. T. Zsilka vysvetlil, ako chápe vzťah znaku a textu, J. Nižníková referovala o funkciách prívlastku v texte, G. Moško o kondenzácii textu, M. Patáková o uvádzacej reči k priamej reči, O. Sabolová o stratégii autora v texte a materiálový príspevok J. Jacka sa venoval lexike novín.

V tretej časti konferencie hovoril M. Jelínek o konkurenčných výrazových množinách a J. Muránsky o skladbe hovorených textov. E. Bajžíková sa zaoberala problematikou jazykových prágmen vo výkladovom texte, L. Kuba referoval o interpretácii textu z hľadiska schopnosti percipienta. V. Viktor referoval o výsledkoch svojho výskumu v okruhu komunikácie učiteľov a študentov, F. Ruščák rozvádzal pojem epištolárneho textu, D. Augustinská poukázala na opakovanie ako osobitný výstavbový prostriedok a A. Macourová hovorila o štylizácii komunikačných javov.

Z odborného hľadiska konferenciu zhodnotil J. Mistrík a záverečné slovo povedal vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry PF UPJŠ v Prešove

J. Muránsky a E. Novák. Všetci účastníci z 12 pracovísk ČSSR jednoznačne poukazovali jednak na užitočnosť podujatia, na jeho prínos do teórie textu, ako aj na vysokú spoločenskú úroveň konferencie. Jej organizátori vytvorili dobré a príjemné pracovné prostredie v reprezentačnom zariadení UPJŠ na brehu Zemplínskej šíravy. Príspevky z konferencie sa budú publikovať v osobitnom zborníku Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove.

Daniela Augustinská

Pripomienky k sprievodcovi návštevníka koncertov

[HARASCHIN, S. — CHYLINSKA, T. — SCHÄFFER, B.: Sprievodca koncertmi. Bratislava, Opus 1980. 978 s.]

S vročením 1980 dostala sa v minulom roku do rúk záujemcov o hudobný život (predovšetkým o koncerty tzv. vážnej hudby) dávnejšie avizovaná knižka *Sprievodca koncertmi* (ďalej SK). Obsahuje prehľadné životopisy slávnych hudobných skladateľov, ale najmä rozborov známych aj menej známych diel; rozborov majú umožniť poslucháčom koncertov väčší estetický zážitok. Publikácia je prekladom z poľského originálu prispôbeným „kontextu nášho hudobného života“ (s. 11), pričom prispôbením sa rozumie doplnenie pôvodného textu, ako aj vynechanie hesiel o českých a slovenských skladateľoch, ktorým chce vydavateľstvo Opus „venovať väčší priestor v pôvodnej práci slovenských autorov“ (tamže). Publikáciu SK si v našom časopise všimame ako výsledný produkt náročnej vydavateľskej práce, ale sčasti aj s ohľadom na spomenutý edičný zámer.

Ako všetky texty s výraznými črtami encyklopedickosti aj text SK je náročný zo všeobecného kultúrneho aj čisto jazykového hľadiska. Ak sa mali v požadovanej miere uspokojiť kultúrne a jazykové požiadavky, bola miestami potrebná prísnejšia a presnejšia koordinačná práca už pri príprave rukopisu. Mala sa vynaložiť napr. na zdanlivo formálnu vec — na jednotné uvádzanie názvov hudobných diel a ich prekladov. Niekedy sa na prvom mieste uvádza slovenský názov diela a v zátvorke názov v origináli, napr. *Nemecké rekviem* (*Ein Deutsches Requiem*, s. 176), *Hry* (*Jeux*, s. 264), *Pavana pre mŕtvu infantku* (*Pavane pour Infante défunte*, s. 137), inokedy je to naopak: *Damoiselle élue* (*Vyvolená*, s. 267), *Spiegel I—VII* (*Zrkadlá*, s. 220), *Miroirs* (*Zrkadlá*, s. 738). Dosť časté sú prípady, že sa názov neprekladá (*Mit einem gewissen sprechen den Ausdruck*, s. 211, *Concerto in modo misolidio*, s. 759), a nie je zriedkavosťou, že sa na tej istej strane názvy diel prekladajú aj neprekladajú (porov. na s. 688 názvy *Dialóg karmelitánok*, *Dáma z Monte Carla* [*La Dame de Monte Carlo*], *Zvieratník* [*Le bestiaire*], *Trois mouvements perpétuels*). Okrem toho sa niektoré názvy hudobných diel zaznačujú v odlišnej podobe ako v príbuzných predchodcoch SK, napr. názov chýrnej skladby S. Prokofieva *Petrík a vlk* [s. 706]. Táto podoba je síce bližšie k originálu (porov. rus. *Петя и волк*), ale predsa len bolo potrebné uvážiť, že v Malej encyklopédii hudby (1969 — ďalej MEH) sa uvádza podoba *Peter a vlk* a že práve táto podoba

ba má v našom kultúrno-hudobnom kontexte istú tradíciu. Neobjasnený zostal názov *epijanická hudba* (s. 52); vysvetlenie si žiada prídavné meno, ktoré pravdepodobne súvisí s názvom sviatku *Epiphania Domini* (= Zjavenie Pána, resp. *Traja králi*). Formálna nejednotnosť sa prejavuje aj v názvoch častí omše ako hudobného žánru. Napr. na s. 47 je predložkové spojenie v *Crede*, ale pár riadkov ďalej názov *Kredo*; svedčí to o nedôslednom narábaní s citátovými slovami. V predložkovom spojení by bola primeranejšia podoba v *Kréde* (adaptácia sa týka aj kvantity) a v rade cudzích názvov *Kyrie*, *Gloria* zasa podoba *Credo*, teda naopak, ako je to v SK.

Podobná nejednotnosť ako v názvoch skladieb sa ukazuje aj v cudzojazyčných (latinských) textoch, na ktoré bola konkrétna skladba zložená. Napríklad v rozbere Bachovej kantáty *Magnificat* sa vstupné verše jednotlivých častí prekladajú (s. 41–42), ale v Stravinského *Žalmovej symfónii* (s. 873) už nie. Pri niektorých veršoch Bachovej kantáty je potrebné pristaviť sa dlhšie, lebo sú v nich nedostatky v latinskom texte aj v slovenskom preklade. Vo verši *Quid respexit humilitatem ancillae suae* sa namiesto spojky *quia* chybné uvádza opytovacie zámeno *quid*. Preklad verša *Aby si sa k služobníci svojej znížil ráčil* je nepresný a nevýstižný — správ. *Pretože* (= *quia*) *zhliadol na poníženosť svojej slúžky*. Neadekvátne je preložený verš *Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo* v podobe *A v bohu mojom, spasiteľovi, duch môj sa raduje*. Minulý čas *exultavit* nemožno prekladať prítomným časom, a preto za presnejší pokladáme preklad *A zaplesal môj duch v Bohu, Spasiteľovi mojom*. (V náboženských textoch sa slová *Boh*, *Spasiteľ* píše s veľkými začiatočnými písmenami — porov. Pravidlá slovenského pravopisu, § 53). Rozličné ďalšie nedostatky v tomto konkrétnom texte a ojedinele aj v iných latinských textoch sa vyskytujú aj na iných miestach (pozri napr. s. 603). Vo všetkých takýchto prípadoch ide o priestupky proti všeobecnej kultúrnosti textu a v prekladovej zložke o priestupky proti jazykovej kultúre.

Z hľadiska jazykovej kultúry je však potrebné upozorniť ešte na iné jednotlivosti, napr. na zanedbávanie používania skupinových čísloviek v spojeniach z *piatich paší* (s. 36), s *rozhovorom obidvoch husiel* (tamže). Slová *pašie*, *husle* sú pomnožné podstatné mená, pri ktorých funkciu základnej číslovky preberajú tzv. skupinové číslovky (porov. Morfológia slovenského jazyka, s. 335). Paralelnou skupinovou číslovkou k základným číslovkam *päť*, *obidva/obidve* sú číslovky *päťoro*, *obidvoje*. V uvedených spojeniach sa mali použiť práve tieto číslovky (správ. *päťoro paší*, *obidvoje husle*, nie *päť paší*, *obidve husle*). Vo vyjadreniach *nedostižné majstrovstvo* (s. 84), *Olivetská hora* (s. 39), *premrštené expresívne označenia* (s. 211), *texty o pojednávaných dielach* (s. 10), *líčia históriu* (s. 43), *sólový nástroj je protipostavený orchestru* (s. 35) isté prostriedky nevyhovujú zo slovtvorného hľadiska alebo preto, že zastarali a vysunuli sa na okraj slovnej zásoby (správ. *nedosiahnuteľné majstrovstvo*, *Olivová hora*, *prehnané/prepäté označenia*, *texty o analyzovaných/rozoberaných dielach*, *opisujú históriu*; posledný prípad je zložitejší, nemožno ho uzavrieť bez konzultácie s odborníkom; z nášho pohľadu sa zdá, že lepšie vyhovuje vyjadrenie *sólový nástroj kontrastuje s orchestrom* alebo opisnejšie vyjadrenie *sólový nástroj je k orchestru v kontrastnom postavení*).

Vyjadrenia typu *študoval v Thomasschule* (s. 48), *napísal svoju Klavierbüchlein* (s. 47) majú črty profesionálneho slangu, v písanom texte treba

s nimi zaobchádzať inak (napr. študoval v škole sv. Tomáša — také vyjadrenie je napokon na s. 41; napísal prácu *Klavierbüchlein*, prípadne názov možno preložiť a originál dať do zátvorky a pod.).

Z terminologického hľadiska je zaujímavá dvojica prídavných mien *koncertný* — *koncertantný* používaných v takýchto súvislostiach: *koncertná predohra* Hebridy (s. 575), *malá koncertantná symfónia* (s. 563), *Koncertná fantázia pre klavír a orchester* (s. 250), *Koncertantná hudba* (s. 134), *Koncertná ouvertúra* (s. 88). Ak sa prijme vysvetlenie termínov *koncertantná symfónia*, *koncertantný princíp* v MEH, zostáva nejasné použitie prídavného mena *koncertný*. Ak sa toto vysvetlenie neakceptuje, problematizuje sa používanie prídavného mena *koncertantný*. Predpokladáme, že v hudobnej terminológii by sa malo vystačiť s jedným prídavným menom — s prídavným menom *koncertný*. Toto tvrdenie podopierame týmito vecnými a jazykovými argumentmi: Koncert je — okrem iného — hudobný žáner, ktorého postupy sa využívajú aj v iných hudobných žánroch. Prídavné meno od slova *koncert* má ustálenú podobu *koncertný*, nie *koncertantný*. Ako presvedčivý argument sa v tejto súvislosti ukazuje zistenie, že napr. v ruskej hudobnej terminológii sa používajú synonymné termíny *koncertnaja simfoniya*, *simfoniya koncert*, ktoré sú ekvivalentom talianskeho termínu *sinfonia concertante*. Podoba *koncertantný* sa nám javí ako mechanické prevzatie z cudzieho jazyka, ktoré nepotrebné komplikuje našu hudobnú terminológiu.

Terminologický problém iného druhu predstavuje žánrové označenie (zariadenie) niektorých skladieb. V SK sa Čajkovského skladba *Romeo a Júlia* pomenúva termínom *predohra-fantázia* (s. 240 — otázka je, či by lepšie nevyhovovalo označenie *fantastická predohra*), v iných publikáciách (MEH, s. 116) ako *koncertná predohra*.

Rovnako treba upozorniť na zriedkavé prípady, keď slovosled nie je v súlade s požiadavkami na sled východiska a jadra výpovede (*Študoval hru na klavíri začal de Falla v Cádize*, s. 285; *Pátosu bezprostredne sa prihovárajúciach myšlienok, výrazným zvukovým symbolom jasnosti a formovej jednoduchosti vďaka Symfónia c mol za neklesajúcu popularitu*, s. 83 — vhodnejšie: *Hru na klavíri začal de Falla študovať v Cádize. — Symfónia c mol vďaka za neklesajúcu popularitu pátosu bezprostredne sa prihovárajúciach myšlienok, výrazným zvukovým symbolom jasnosti a formovej jednoduchosti*) a na celkom osihotené prípady straty vetnej perspektívy (*Jediná krátka, 18-taktová téma sa ustavične vinie spolu so svojimi variantmi cez rozličné nástroje na pozadí rovnomerného rytmického sprievodu, uvedeného v úvode a ktorý neskôr, za spoluúčasti iných nástrojov, udržiava malý bubon*, s. 747—8 — správ. ... *uvedeného v úvode; tento sprievod neskôr* ...).

Osobitnú poznámku si vyžaduje nadbytočná interpunkcia (používanie čiarky) v konštrukciách s prídastiami, ktoré sú akýmsi kondenzátom vedľajších viet. Tieto kondenzáty sa chápú ako tesné prívlastky, preto sa nemajú oddeľovať od nadradených vetných členov čiarkou. napr.: *O tom, že Bach myslel na nástroj, (!) interpretujúci sólový part, (!) predovšetkým ako na jeden hlas, svedčí* ... (s. 35). Podobných prípadov je v texte veľa.

Z predchádzajúcich poznámok môže vyplývať záver, že text SK nemá primeranú jazykovú úroveň. Takýto záver by však nebol celkom objektívny. Po prvé preto, že vyčítované nedostatky sú zväčša jednotlivosti rozptýlené takmer

v tisícstranovom texte (tým, pravdaže, nedostatok neprestáva byť nedostatkom), a po druhé preto, že väčšina textu je jazykovo celkom správna aj štylisticky vypracovaná. Uvádzame aspoň dve krátke náhodne vybraté ukážky na podporu tohto tvrdenia: *Odysea je skomponovaná na jednom hárku, na ktorom je nalepený list celofánu s kresbou vyznačujúcou smer čítania hudby z partitúry. Výber nástrojov je úplne ľubovoľný. Zápis predstavuje iba všeobecný priebeh, graficky diferencuje hustotu znenia, typ artikulácie a prevahu určitých prvkov* (s. 519). — *Tento ozajstný klenot Mozartovej tvorby je klasickým príkladom rokokovej zábavnej hudby v najlepšom štýle. Jeho 4 časti sa vyznačujú pôvabom, ktorý nezastierajú žiadne smutné myšlienky či vážnejšie reflexie. V každom takte tejto bezprostrednej hudby cítiť zrelé majstrovstvo skladateľa, na ani jeden tón neprezrádza človeka trpiaceho a bojujúceho s ťažkosťami osudu, akým bol Mozart v posledných rokoch svojho života* (s. 623). Práve preto treba ľutovať, že všetky zložky a časti textu nie sú v SK na takejto solídnej jazykovej a štylistickej úrovni.

Ivan Masár

SPYTOVALI STE SA

Tento skromný (, ale) statočný súdruh. — Istý čitateľ nášho časopisu z Prievdže nám položil otázku, či je správne, keď sa skromnosť a statočnosť chápe v odporovacom vzťahu. „Veď práve skromní ľudia bývajú statoční (čestní)“. Jeho otázku vyvolala veta zo staršieho novinového článku: *Tento skromný, ale statočný súdruh sa doživa v plnom zdraví pekného jubilea — 80 rokov.*

Odpoveď. — Keď o dakom povieme alebo napíšeme, že je *skromný, ale statočný*, to akoby sme nepriamo (mlčky) tvrdili, že skromnosť sa iba zriedka združuje so statočnosťou. Lenže takýto výrok by skresľoval skutočnosť. Na základe skúsenosti za pravdivé pokladáme konštatovanie *Mnohí skromní ľudia sú statoční*, a nie azda výrok *Málokto skromní ľudia sú statoční*. Skromnosť a statočnosť — dá sa povedať — sú sestry, podávajú si ruky, chodiajú zvyčajne vedno.

Naznačia to i základné významy prídavných mien *skromný* a *statočný*. Slovník slovenského jazyka prvý význam prídavného mena *skromný* podáva takto: „nemajúci veľké požiadavky, s málom spokojný, nenáročný“; prvý význam prídavného mena *statočný* takto: „konajúci v súlade so ctou, čestný, poctivý, poriadny, charakterný“. — Je jasné, že ide o také dve kladné povahové vlastnosti, ktoré nielenže sa nevylučujú, ale sa navzájom podporujú a dopĺňajú.

Keď potom o dakom chceme povedať, že má obidve spomínané vlastnosti, nemôžeme ich jazykové označenia zviazať odporovacou spojkou.

Zviazanosť vlastností *skromný* a vlastností *statočný* pokladáme za takú, že ani bezspojkové zlučovacie priradenie, naznačené čiarkou (*skromný, statočný*), ba ani zlučovacie priradenie pomocou spojky *a* (*skromný a statočný*) by ju nevystihlo celkom príliehavo. V posudzovanom prípade totiž prívlastok

statočný ako dôležitejší [sémanticky komplexnejší] stojí bezprostredne pred určeným podstatným menom a tento dvojdielny určovací sklad *statočný súdruh* je bližšie určený prívlastkom *skromný*.

Z tejto krátkej úvahy vychodí, že najvhodnejšie syntaktické vyjadrenie bude takto: *Tento skromný statočný súdruh (sa dožíva v plnom zdraví pekného jubilea — 80 rokov)*.

Bude vari osožné, keď na porovnanie pripojíme taký príklad, kde druhé prídavné meno sa k prvému celkom správne pridáva pomocou odporovacej spojky. Aj tento podporný príklad sme našli v dennej tlači a je z toho istého obdobia. Je to nadpis *Široké, ale jednotné dielo*.

Príklad chápeme na základe takéhoto vecného pozadia: čo je široké (rozrastené, rozsiahle), často nebýva jednotné, lenže v prípade, o ktorom sa v uvedenej vete hovorí, túto vlastnosť opisovaný predmet má: posudzované dielo je široké, ale jednotné. Najprv sa dielo určuje vlastnosťou *široké* (ktorá môže vyvolať domnienku, že je teda nejednotné), hneď sa však — akosi preventívne a vyzdvihujúco — konštatuje, že hoci je široké, je jednotné: *Široké, ale jednotné dielo*.

Nakrátko možno rozdiel medzi obsahovým základom našich dvoch príkladov vystihnúť takto: 1. Statočnosť sa zvyčajne vzťahuje so skromnosťou: tak je to i v našom prípade. — 2. Šírku diela iba zriedka charakterizuje jednota, no v našom prípade je to tak. V jazykovom vyjadrení: *Tento skromný statočný súdruh* — naproti tomu však *Široké, ale jednotné dielo*. (Pozri príklady: 1. Ondrej Doboš: Komunista Palibáči. Pravda, 11. 10. 1980; 2. Erich Mistrík: Široké, ale jednotné dielo. Pravda, 11. 10. 1980, str. 5.)

Zopakujeme odpoveď naznačenú v nadpise. Keďže skromnosť a statočnosť nemožno v danom prípade dávať do odporovacieho vzťahu, bolo treba spojenie týchto prívlastkov syntakticky realizovať takto: *Tento skromný statočný súdruh*. — Otázka nášho čitateľa z Prievidze svedčí o uvážlivom jazykovom povedomí.

Gejza Horák

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 16, 1982, č. 1. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v januári 1982.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1982

Cena Kčs 3,—